

GERBERT UELSNING UTOPIK ASARLARIDA INSON KONSEPSIYASI.

Atamurodova Feruza Tashmurotovna
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM,
feruza.atamurodova77@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada 20 asrning taniqli yozuvchisi Gerbert Welsning ijodida utopik asarlari haqida va ushbu asarlarda inson konsepsiyasining talqini haqida soʻz boradi. Shuningdek ingliz adabiyotida utopiya janrining paydo boʻlishi va rivojlanish tarixi xususida maʼlumotlar berilgan.

Kalit soʻzlar: utopiya, konsepsiya, janrlar genezisi, utopik model, jamiyat, kurash.

КОНЦЕПЦИЯ ЧЕЛОВЕКА В УТОПИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ГЕРБЕРТА УЭЛЛСА.

Атамуродова Феруза Ташмуротовна
Университет экономики и педагогики
feruza.atamurodova77@gmail.com

Аннотация: В статье говорится об утопических произведениях известного писателя XX века Герберта Уэллса и интерпретации человеческой концепции в этих произведениях. Также появление жанра утопии в английской литературе и дана информация об истории развития.

Ключевые слова: утопия, концепция, генезис жанров, утопическая модель, общество, борьба.

THE CONCEPT OF HUMAN IN UTOPIAN WORKS BY GERBERT WELLS.

Annotation: The article talks about the utopian works of the famous writer of the 20th century, Herbert Wells, and the interpretation of the human concept in these works. Also, the emergence of the utopia genre in English literature and information about the history of development is given.

Key words: utopia, concept, genesis of genres, utopian model, society, struggle

Kirish

20-asr ingliz utopik tafakkurining jadal rivojlanishi bilan ajralib turdi. Fan-texnika taraqqiyotining jadallashuvi va ilm-fan yutuqlarining aholi turmush sifatiga kuchli ta'siri omma orasida fanning mumkin bo'lgan yutuqlari asosida odamlarning

moddiy hayotini cheksiz yaxshilash imkoniyati haqidagi illyuziyani keltirib chiqardi. "Ilmiy eyforiya" jamoatchilik ongini egalladi, chunki odamlar tabiatni va ijtimoiy tuzilmani mukammal mashinaning yagona modeliga ko'ra ilmiy jihatdan o'zgartirish mumkin deb hisoblashgan. Klassik utopiya 20-asrning birinchi o'n yilligigacha mo'l-ko'l va gullab-yashnagan orollar, shaharlar va mamlakatlar tasvirlangan.

Adabiyotlar tahlili:

Gerbert Uells 20 asr utopik adabiyotining timsoliga aylanadi. "Xudo kabi insonlar" ("Men Like Gods") romanida u ilmiy jihatdan isbotlangan maqsadga muvofiq "ideal jamiyat" ning utopik modelini yaratadi. Sarlavhani tanlash Uellsning Tomas Mordan kelib chiqqan an'anaga tayanganligini ko'rsatadi. Biroq, Uells tomonidan modellashtirilgan utopiya tarixi inson taraqqiyoti tarixi bilan bog'liq bo'lib, u yerda oxir-oqibatda fan va texnologiyaning rivojlanishi sifatning keskin o'sishiga olib keldi.

Uellsning inson haqida qarashlariga xos xususiyatlar haqida Y.Kagarlitskiy shunday aniq fikrlarni yozadi: "Inson, uning kundalik turmushidan kelib chiqilsa, hali-hanuz "nyuton" olamida yashamoqda. Biroq zamonaviy bilim vakili sifatida u endi "eynshteyn" olamini o'zlashtirmoqda. Har qaysi individumda "mavhum" odamdan bir parcha mujassam. Biroq shu bilan birga u ijtimoiy kurash jabhasida o'z o'rnini bilan, o'zining adolat haqidagi qarashi, o'zining vijdoni va o'zining tashvishlari bilan konkret insoniy shaxs hisoblanadi. Uells dunyo va inson haqidagi ushbu murakkab tasavvurlarni bera oladigan san'atga intildi. Shu boisdan ham bu ish g'oyatda qiyin bo'ldi, u o'zini chetdan bu chetga urdi, harakat qildi, tajribalarga qo'l urdi, yaratilgan narsalarni buzib tashladi".

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Maqolada XX asr ingliz adabiyotida utopiya janrining xususiyatlari va ushbu janrda ijod qilgan ingliz yozuvchisi Gerbert Uellsning "Xudo kabi insonlar" ("Men Like Gods") romanida inson konsepsiyasi muhokama qilinadi. Undagi utopik jamiyat modeli va inson shaxsi borasidagi qarashlari tavsiflanadi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR.

"Xudo kabi odamlar" - muallif tomonidan "ilmiy fantaziya" deb atalgan roman ammo unda parallel koinotda joylashgan utopiya mavjud.

"Xudolar kabi insonlar" romanida voqealar 1921 yilning yozida bo'lib o'tadi. Uning bosh qahramoni janob Barnstapl oilasini tark etib, tasodifan yo'lovchilari bilan Yerliklar Utopiya deb ataydigan "boshqa dunyo"ga olib ketiladi.

O'ziga xos rivojlangan Utopiya o'z rivojlanishida insoniyatdan uch ming yil oldinda. Bu dunyoda yashovchi 200 000 000 utopiklar uchun "Charashuv kunlari" tarix kitoblarida o'rganilgan uzoq davrdir, ammo ularning o'tmishi o'zining asosiy jihatlari bilan insoniyatnikiga o'xshaydi, faqat tasodifiy tafsilotlar bilan farqlanadi: ularning Masihi, masalan, g'ildirakda o'lgan, xochda emas. Utopiyada hech qanday dunyo hukumati yo'q va muvaffaqiyatli amalga oshirilgan anarxiya sifatida ishlaydi.

" Xudolar kabi insonlar " kitobi uchta kitobga bo'lingan. Utopiyadagi hayot tafsilotlari I va III kitoblarda keltirilgan. Ikkinchi kitobda yerliklar, ular olib kelgan infektsiyalar Utopiyada qisqa muddatli epidemiyaga sabab bo'lganidan so'ng, toshloq qoyalarda karantin qilinadi. U hamkasblari ikki utopikni garovga olishga harakat qilganda ularga xiyonat qiladi va janob Barnstaplni vatanga xiyonat qilgani uchun qatl qilishdan qochib qutulishga majbur qiladi.

20-asr ingliz adabiyotida utopiya va distopiya janrlarining genezisi ushbu jamiyat uchun xavfli bir qator jarayonlarni keltirib chiqardi: resurslarning tugashi, tug'ilishning nazoratsiz o'sishi, qolgan resurslar uchun qurolli kurash. Buning natijasida jamiyat shu qadar tanazzulga yuz tutdiki, u "kashfiyotlar asridan oldingi davrlarga o'xshash yangi zulmat davri boshlanishidan oldin" [1] paydo bo'ldi. Ushbu jamiyatning ziyolilari birlashdilar va bir muncha vaqt o'tgach, Utopiya ilmiy jamiyatga aylandi, u erda "har bir aniq holatda qarorlar bu masalada eng yaxshi ma'lumotga ega bo'lganlar tomonidan qabul qilinadi"[2].Uells dunyosida na siyosat, na shaxsiy boyluk, na politsiya yo'q, chunki uning dunyosi o'zining gullagan davrida namoyon bo'ladi va ijtimoiy totuvlik uchun shaxs erkinligi bilan to'lash shart emas.

20-asrning utopik modeli "evolyutsiya" g'oyasiga asoslanadi, uning elementlari X.Uellsning "Xudolar kabi insonlar" utopik romanida paydo bo'lgan: "...fan irsiyatni boshqarishni o'rgandi va deyarli har bir tirik utopik yaqin o'tmishda faol va ijodiy deb atalgan turga tegishli. Utopiyada zaif fikrli odamlar yo'q va umuman zaif odamlar yo'q ... yovuz va hasadgo'y belgilar allaqachon deyarli yo'q bo'lib ketgan[3]. Biroq, bu o'zgarishlar ijtimoiy va ta'lim sohasidagi tub o'zgarishlardan keyin ikkinchi darajali. Asosiysi, insonning ma'naviy rivojlanishi. 20-asrdagi utopik modelning "evolyutsiyasi" insonning ichki dunyosi evolyutsiyasiga, o'z tabiatini o'zgartirishga qaratilgan, chunki bu davr utopiyasi ma'lum, berilgan yo'nalishda o'zgargan odamni shubha ostiga qo'ydi.

U yoki bu turkum romanlarida Uells zamon muammolariga murojaat qiladi va kelajak tarixini ko'radi. Ilmiy-fantastik romanlarida ham, maishiy mavzudagilarida ham yozuvchining bugungi kundagi va kelajakdagi inson shaxsi borasidagi tasavvuri va insonning uni qurshagan olam bilan aloqasi mazmunini qanday tushunishi aks etgan. Biroq agar o'zining fantastik asarlarida Uells noma'lum sohalarga murojaat etgan, ilm-fan sir-sinoatiga dadil kirib borgan va yangi kashfiyotlarga intilgan odamlar obrazini yaratgan bo'lsa, ijtimoiy-maishiy mazmundagi romanlarida kundalik voqealar va oddiy odamlar haqida yozgan. Yozuvchi ijodidagi ushbu ikki yo'nalishni qiyoslagandagina, yanada aniqrog'i, ularni yalitlikda olib tahlil qilgandagina Uells xarakter masalasiga yechim topish uchun qanday yo'llardan borganini, o'z qahramonlarida umumga va alohida shaxsga, universal va aniq narsa-hodisalarga xos xususiyatlarni qay tarzda biriktirganini tushunish mumkin.

Bir paytlar Ralf Foks Uellsning tarjimai holi bayonida yozgan bir muhim gapiga e'tibor qaratarkan: "...xarakterni har taraflama o'rganish, — deb yozadi Uells, — yetuk aql shug'ullanadigan mashg'ulot, falsafiy mashg'ulot. O'sib-ulg'ayish, olam bilan umumiy tarzda tanishish davri menda shu qadar cho'zilib, kengayib ketdiki, insoniylikka bo'lgan qiziqish boshqa barcha narsalardan faqat keyingi yillarda ustun kela boshladi. Dastlab men, inson hayoti kechadigan doirani

yaratib olishim zarur edi va faqat shundan keyin alohida shaxs oldida ko'ndalang turgan muammolarga murojaat eta olardim".

1908 va 1934 yillardagi "So'zboshi"larda Uells o'zining ilmiy fantastikaga murojaat etgani sabablarini tushuntiradi. Ilmiy-fantastik romanlar va sotsiologik etyudlar yaratishga u hozirgi zamon odami haqida romanlar yaratish yo'lidagi zarur bosqich sifatida qaraydi. "U yoki bu shaxslar hayotini bayon etishdan oldin menga o'zim uchun, deylik, o'zimning shaxsiy ibratim uchun, biz xuddi suvdagi baliqday, o'zimiz suzib yurgan ijtimoiy hayot sharoitini o'rganishimga to'g'ri keladi". "Bashorat" (1901) va "Zamonaviy utopiya" (1905) shu tariqa yuzaga keldi. Ularda Uells olamni "qandaydir rivojlanayotgan tizim" sifatida ko'rishga intildi; uning kelajagini bilishni va unda insonning o'rnini belgilashni istadi. U o'zining ilmiy-fantastik romanlarida inson aql-idrokining cheksiz imkoniyatlari haqida yozdi. Uni ilmiy kashfiyotlar va ixtirolarning oqibatiga doir muammolar qiziqtirdi. Biroq o'zining bu tarzdagi faoliyatiga Uells faqat hozirgi zamon hayoti haqida realistik roman yaratishning bir bosqichi sifatida qaradi. "Umid qilamanki, — deb yozdi u 1908 yilda, — barcha tayyorgarliklardan so'ng nihoyat maishiy mavzuda romanlar yozish uchun qadalib o'tirsam va bu ishga ko'p yillar berilsam". "Menga real hayot tobora fantastik va yorqin tuyulmoqda", deydi Uells. Yillar o'tishi bilan uni alohida shaxslarning "individual kechinmalari" ko'proq qiziqtiradi. Fantastik unsurlar uning romanlarida tobora kam o'rin egallaydi, uning hikoya qilish tarzi ham o'zgaradi.

Uells romanlarida inson har doim katta olam bilan bog'langan. Ijodiy faoliyatning turli bosqichlarida yozuvchi bu olamning turli jihatlariga urg'u beradi. Turli yillarda yozgan ilmiy fantastik asarlarida g'ayrioddiylik unsurlari kuchli namoyon bo'lgan. Uells badiiy illyuziya sirlarini egallagan. U kitobxon diqqatini xayoliy talqinlarga tortadi va uni xayolotga majbur etadi. O'zining ijodiy izlanishlarini fan asos solgan yo'lda olib borgani uchun ham bunga erishadi. Biroq "Vaqt mashinasi"da ham, "Omlar urushi" va "Ko'rinmas odam"da ham Uells o'zining hikoya uslubini "real va insoniy" qilishga intiladi. "Bu turdagi barcha voqealarga qiziqtirish to'qimaning o'zi bilangina ta'minlanmaydi, balki fantastik

bo‘lmagan unsurlar orqali amalga oshiriladi. Bu voqealar xuddi “hamdardlik hissini uyg‘otuvchi” romanlar singari kitobxon his-tuyg‘ulariga qaratilgan. Fantastik unsur — gap g‘aroyib shaxslar yoki g‘ayrioddiy olam haqidami — baribir faqat bizning odatdagi ajablanish, qo‘rquv va sarosimaga tushgandagi his-hayajonlarimizni yaqqol ifodalash va kuchaytirish uchun ishlatiladi.

Zamonaviy jamiyat tadqiqiga Uells inson va uning kelajagini o‘ylab qo‘l uradi. Aniq bir alohida inson taqdiri uni dunyo va insoniyat taqdiridan ko‘ra kam qiziqitirmagan va o‘ylantirmagan. U insoniyatning izchil va barqaror yuksalib borishini “alohida inson shaxsining to‘la-to‘kis va erkin rivojlanishi uchun sharoit yaratish” orqali erishish mumkin, deb hisoblardi.

Uells inson va hayotni ideallashtirmaydi, biroq ularning takomillashuviga ishonadi, ularni harakatda va o‘zgarishda kuzatadi. Odam uyg‘onadi va kelajak sari o‘z yo‘lini tayin etadi. Hali uning oldida millionlab tarqoq individlarni bir yaxlit insoniy jamoaga birlashtirishdek ulkan ishni amalga oshirish vazifasi turibdi. Bizning sayyoramiz zabt etilishini Uells bu atigi “insoniyat mavjudligining tong pallasi”, deb ataydi. U ishonadiki, vaqti kelib inson “boshqa sayyoralarga ham yetib boradi va issiqlik hamda yorug‘likning buyuk manbai — quyoshni o‘ziga xizmat qilishga majbur etadi. U o‘zining aql-idrokiga o‘z botinidagi shaxsiy qarama-qarshiliklar jumbog‘ini yechishga, rashkni va boshqa halokatli ehtirolarni jilovlashga amr etadi”. Uells insonni “kosmik makonning yulduzli sukunatida behisob taqdirlarni eltayotgan o‘z sayyorasining xo‘jayini” sifatida tavsif etadi. Uellsning roman vazifasiga va urushgacha bo‘lgan ijodiga xos inson konsepsiyaga oid qarashlar shunday edi.

Uells XX asrning o‘ziga xosligi, zamonaviy hayotning tezkor va keskinligi yozuvchidan ularni tasvirlashda yangicha yondashuvni talab qiladi, deb hisoblaydi. Bu davrda romannavisning birlamchi vazifasini Uells jahonda sodir bo‘layotgan voqealar ta’siri ostida inson ongida yuz berayotgan o‘zgarishlar tasvirida ko‘radi. U davrning ijtimoiy-siyosiy muammolariga e’tibor qaratish zarurligini ta’kidlaydi, o‘zining qahramonlari va o‘quvchilarini ushbu muammolarni idroklash va baholashga qo‘shishga urinadi. U zamondoshlarini romanlaridagi gap-so‘zlar va

bahs-munozaralar ishtirokchisiga aylantirishni, umum tomonidan ma'qul ko'rilgan, yurilaverib siyqasi chiqqan yo'ldan voz kechishlariga ko'mak berishni istaydi. Bu esa, romanning alohida bir shaklini yuzaga keltiradiki, uni roman-munozara, roman-tortishuv, deb atash mumkin bo'lar. Muallifning o'zi asarida ro'y berayotgan g'oyalar va fikrlar kurashigda qo'shilib ketadi. Ayni paytda Uells o'zining keng ko'lamli dialog va monologlarga haddan tashqari ruju qo'yishini biladi, biroq ular unga zarur va shu jihatdan o'zini oqlaydi. Uells romanlarining muhim xususiyatlarini publitsistik unsur tashkil etadi. U o'zini jurnalist deb ataydi va o'z faoliyatining ma'nisini kundalik hayot o'rtaga qo'yayotgan savollarga javob topishda ko'radi. Bular barchasi uning asarlarida qahramon psixologiyasiga va uning xarakterini o'rganishga qiziqish yo'q, degan ma'noni anglatmaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytish mumkinki , Gerbert Uellsning badiiy tizimi davrning muhim muammolariga bag'ishlangan, tuzilishiga ko'ra turlicha asarlarni qamrab oladi. Tuzilish shaklining boyligi yozuvchining g'oyaviy-badiiy izlanishlari dinamikasini aks ettiradi. Uells qahramonlari tili orqali o'zining hayotga, jamiyatning kelajagiga, dunyoni qayta qurishga oid qarashlarini bayon qiladi. Yozuvchining utopik asarlarida inson konsepsiyasi va shaxs qadriyatlari asosiy o'rinda beriladi.

Adabiyotlar:

1. Ivasheva V. Angliyskaya literatura XX v.- M., Prosvesheniye,1967. – 476 s.
2. Jantiyeva D. G. Angliyskiy roman XX veka. 1918-1939. - M., 1965.– 201 s.
3. Kagarlitskiy Y. Gerbert Uells. - M., 1963. – 275 s.
4. Mead M. 1966: Toward More Vivid Utopias. New York.
5. Mixalskaya N.P., Anikin G.V. Angliyskiy roman XX veka. - M., Vissh. shkola, 1982. – 242 s.Morton A.L. 1956: Angliyskaya Utopiya. M
6. Morson G. 1981: The Boundaries of Genre. Dostoevsky's Diary of a Writer and the traditions of Literary Utopia.
7. Uells G. 1964: Lyudi kak bogi. Sobr. soch.: v 15 t. T.5. M.

